

ՄԻՍԱ ԻՍԿԱՆԴԱՐՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

**ԵՐԵՒԱՅԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԱՊՈՒՆՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԸ ԿԱՅՈՒՆ
ՉԱՐԳԱՑՄԱՆ ԿՈՆՑԵՊՑԻԱՅԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Հազարամյակների ընթացքում միմյանց հերթափոխող քաղաքակրթությունների շարքը, ֆորմացիաների հերթափոխը, գաղափարախոսությունների փոփոխությունները ոչ մի կերպ չեն ազդել պարզ, սովորական մարդկային արժեքների վրա, որոնք գնահատվել են թե՛ այն ժամանակ, թե՛ տիեզերական տեխնոլոգիաների մեր դարում՝ բարության, կարեկցանքի, միմյանց նկատմամբ հարգանքի, այլ կերպ ասած կայուն զարգացման բարոյական հիմքի վրա, առանց որի չկա և առհասարակ չի կարող լինել ապագա: Կայուն զարգացման ծրագրի հիմնական առաքելությունը կայանում է մարդկային կարիքների և ցանկությունների բավարարման, նրանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության մեջ:

20-րդ դարում երեխաները համաշխարհային հանրության և կոնկրետ պետության կողմից ճանաչվեցին որպես հատուկ պաշտպանության և խնամքի օբյեկտ: Մարդու իրավունքների շարքում երեխայի իրավունքները առանձնացվեցին որպես առանձին կատեգորիա, ինչպես կանանց, փախստականների, հաշմանդամների իրավունքները: Դրա պատճառաբանված հիմնավորումը արդարության սկզբունքն էր, համաձայն որի պետությունը պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնի հասարակության խոցելի խավերին, որոնց շարքին են պատկանում նաև երեխաները:

Ինչպես պնդում էր ամերիկացի հեղինակ Հիլդե Բոժեն, յուրաքանչյուր մարդ իր մտավոր և գիտակցական ունակությունների զարգացման համար որոշակի ժամանակահատվածի կարիք ունի, ուստի և իր կյանքի առաջին էտապում գտնվում է հասարակության մեծահասակ անդամների հոգածության ներքո և կախված է նրանցից: Հենց կյանքի այդ էտապն էլ կոչվում է «մանկություն»: Բայց, չնայած այդպիսի կախյալ վիճակին, այնուամենայնիվ երեխայի շահերը պետք է դրվեն մեծահասակների շահերի հետ նույն հարթության վրա: Մեկ այլ ամերիկացի գիտնական՝ Ջոն Ռաուլեն, խոսում է այն մասին, որ հասարակության բոլոր անապահով և անպաշտպան խմբերին պետք է երաշխավորվի կենսական բարիքների պարտադիր մինիմումը: Երեխաները համարվում են այդպիսի խմբերից մեկը: Այս երկու հեղինակներն էլ նույնա-

կարծիք են այն հարցում, որ երեխաները իրենց իրավական կեցության ամրապնդման ու ապահովման գործում պետք է ստանան հասարակության և պետության անհրաժեշտ օգնությունն ու աջակցությունը: Այդ իմաստով երեխայի իրավունքները հանդես են գալիս որպես սուբյեկտիվ իրավունքներ, որոնք տրամադրված են երեխային իր շահերի բավարարման համար և ապահովվում են պետության (համապատասխան մարմինների միջոցով), ծնողների, խնամակալների, հոգաբարձուների և այլ անձանց կողմից: Այստեղ մենք խոսում ենք երեխայի իրավունքների մասին նեղ իմաստով: Ավելի լայն իմաստով երեխայի իրավունքները ի հայտ են գալիս այն դեպքում, երբ մենք դիտարկում ենք դրանք որպես մարդու իրավունքների կարևորագույն փիլիսոփայական կատեգորիա:

Գործնականում երեխաների իրավունքների պաշտպանության հիմնահարցի լուծման արդյունավետությունը մեծապես կախված է կայուն զարգացման հայեցակարգում երեխայի իրավական կարգավիճակի տեսության հիմնավորումից, որի առաջնակարգ խնդիրներից մեկն է ինչպես այժմ ապրող երեխայի կարգավիճակի բարելավումը, այնպես էլ դեռևս չծնված երեխաների համար կենսական միջավայրի պահպանումը: Ներկայումս շատ պետությունների համար հիմնական խնդիրներից մեկը կայուն զարգացման հայեցակարգի կողմից ներմուծվող նոր քաղաքակրթության պարադիգմայի սկզբունքային տեսական ընկալումն է: Չափազանցություն չի համարվի, եթե ասենք, որ կայուն զարգացման հայեցակարգի շրջանակներում երեխայի իրավունքների նոր տեսության մշակումը համարվում է իրավաբանական գիտության կարևորագույն խնդիրներից մեկը: Իրոք, եթե կա «երեխայի իրավունքներ» հասկացությունը, ապա այն չի կարող դիտարկվել առանց կայուն զարգացման հայեցակարգի հետ կապի: Դա բացատրվում է նրանով, որ մերօրյա երեխան է համարվում ներկայիս սերնդի ներկայացուցիչը, որը դեռևս ինքնուրույն որոշումներ չի կայացնում, ինչպես նաև նրանով, որ երեխայի իրավական սոցիալականացումը այսօր պետք է իրականացվի նոր արժեքների գնահատմամբ, որոնցից շատերը պարունակում է կայուն զարգացման հայեցակարգը:

www.lawinstitute.am

Կայուն զարգացման կոնցեպցիան, որի դրույթների մեջ օրգանապես առկա են նորմեր երեխայի իրավունքների մասին, թույլ է տալիս ամրապնդել այդ համոզմունքը՝ ձևավորելով երեխայի իրավունքների նոր գիտական-տեսական հիմք:

Կայուն զարգացման հայեցակարգում ոչ միայն հիմնավորվում է երեխաների նկատմամբ հատուկ խնամքի և հոգածության պահանջը, այլ հենց իրենք երեխաները հայտարարվում են որպես կայուն զարգացման անցման գործընթացի գլխավոր մասնակիցներ, վարքագծի մոդելների փոփոխման ուղղորդողներ:

Այսպես, իրենց որոշ դրույթներում երեխաների իրավունքներին անդրադարձել են կայուն զարգացման հայեցակարգը ամրագրող մի շարք հիմնարար փաստաթղթեր, ինչպես օրինակ 21-րդ դարի Օրակարգը և Յոհաննեսբուրգյան համաշխարհային գազաթափոցի որոշումները:

Վերոհիշյալ փաստաթղթերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, թե ինչպիսի նոր գաղափարներ ու մտեցումներ է առաջադրում կայուն զարգացման հայեցակարգը երեխայի իրավունքների առնչությամբ:

21-րդ դարի Օրակարգում որոշակիացվել են երեխայի իրավունքների ըստ արժանավույն պաշտպանությանն ուղղված միջոցառումները և նպատակները, որոնց թվում են շրջակա միջավայրի պաշտպանությունը, առողջապահությունը, կրթությունը, աղքատության տեղեկանքների նվազեցումը և այլն: Վերոհիշյալ փաստաթղթում երեխայի մշակութային իրավունքների շարքում կրթության կարևորումը պայմանավորված է նրանով, որ այն համարվում է ինչպես մանկության, այնպես էլ սահմանադրական պետության ռազմավարության բաղկացուցիչ մասը: Ակնհայտ է անչափահասների կրթության ապահովման և պետության սահմանադրական հիմքերի կայունացման ու երկարակեցության փոխադարձ կապը: Երեխայի կրթությունը առաջնակարգ նշանակություն ունի նրա սոցիալիզացիայի համար: Վերջինս իրենից ներկայացնում է համընդհանուր գործընթաց, որի շնորհիվ երեխան դառնում է սոցիալական խմբի՝ ընտանիքի, հասարակության անդամ: Սոցիալիզացիան նաև կոնկրետ սոցիալական խմբի սովորույթների, կենսական արժեքների, դերերի յուրացումն է երեխայի կողմից: Այդ գործընթացը շարունակվում է ամբողջ կյանքի ընթացքում: Ուստի, երեխայի ճիշտ ձևավորման համար պետք է նրան կրթել դեռևս մանկուց, որպեսզի նա օբյեկտիվ գիտելիքներ ստանա իրեն շրջապատող աշխարհի մասին:

21-րդ դարի օրակարգում անդրադարձ է կատարվել նաև երեխաների առողջության պահպանման և ամրապնդման հարցերին: Այստեղ նշվում է, որ տարեկան առնվազն 15 մլն. երեխա է մահանում անկայուն զարգացման գործոնի պատ-

ճառով, որը կարելի էր կանխարգելել: Օրինակ, ծննդաբերական տրավմաներ, ասֆիկսիա, թերսնուցում, ինֆեկցիոն հիվանդություններ և այլն: Այդ կապակցությամբ պետք է մշակվեն նոր ծրագրեր կանանց վերարտադրողական դերի պահպանման, երեխային առավել որակյալ բժշկական ծառայությունների մատուցման, մայրական և մանկական մահացության և հիվանդությունների դեպքերի նվազեցման նպատակներով:

Կայուն զարգացման Յոհաննեսբուրգյան հռչակագիրը ևս պարունակում է դրույթներ, որոնք անմիջականորեն վերաբերում են երեխաների պաշտպանությանը: Առանձնակի ուշադրություն է հատկացված մանկական աշխատանքի բացասական հետևանքներին: Այն պարունակում է մեկնակետ, որի միջոցով կարելի է անդրադառնալ մանկական աշխատանքի ամենավտանգավոր իրավիճակներին և հենակետ, որի միջոցով կարելի է հասնել մանկական աշխատանքի վերացմանն ընդհանրապես: Ստորև բերվում են մանկական աշխատանքի օրինակներ, որոնք սահմանված են որպես դրա վատթարագույն ձևեր.

- ստրկության և դրան նմանվող վերաբերմունքի բոլոր ձևերը, ինչպիսիք երեխաների վաճառքն ու թրաֆիքինգն են,
- պարտքի դիմաց երեխային տրամադրելը,
- հարկադրված կամ պարտադիր աշխատանքը, ներառյալ զինված հակամարտությունների համար երեխաների հարկադրված կամ պարտադիր հավաքագրելը,
- մարմնավաճառության, պոռնոգրաֆիկ նյութերի կամ ներկայացուցիչների համար երեխայի օգտագործումը, տրամադրումը կամ առաջարկումը;
- անօրինական գործողությունների, մասնավորապես թմրանյութերի արտադրության կամ թրաֆիքինգի մեջ մասնակցության համար երեխայի օգտագործումը, տրամադրումը կամ առաջարկումը:

Հիշատակվում է նաև այն մասին, որ անհրաժեշտ է իրականացնել դպրոցական համակարգի բարելավման համապարփակ ծրագիր՝ նպատակ ունենալով նվազեցնել դպրոցից դուրս մնալու երևույթը, ինչպես նաև խրախուսելու և դյուրացնելու մանուկ աշխատողների վերահիմնագրումը դպրոցական համակարգում:

Այսպիսով, կարելի է հավաստիորեն փաստել, որ հասարակության և սահմանադրական պետության կայուն զարգացման նպատակների իրականացման հաջողությունը լիովին պայմանավորված է երեխաների շահերի լիարժեք ապահովմամբ, ինչը օբյեկտիվ պատճառներով անհնար է առանց նրանց իրավական կարգավիճակի զարգացած մեխանիզմի ապահովման:

Մեր կարծիքով, երեխաների իրավունքների

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

տեսության և նոր կոնցեպտուալ գաղափարախոսության ձևավորման էությունը կայանում է հետևյալում: Հայտնի է, որ երեխայի իրավունքների ՄԱԿ-ի կոնվենցիայում արդեն իսկ ամրագրվել են անչափահասների բավականին լայն իրավունքներ: Սակայն, դրանք ևս ունեն որոշակի վերանայման և վերահիմաստավորման կարիք նոր պահանջների ձևավորման շրջանակներում: Ուստի, կայուն զարգացմանը վերաբերող ավելի ուշ ընդունված հռչակագրերում և Համաշխարհային գազաթափողովի որոշումներում երեխայի իրավունքները ավելի կոնկրետացվեցին, լրացվեց նրանց բովանդակությունը, որոշակիացվեցին երեխայի իրավունքների իրականացման սկզբունքները: Մշակվեցին նաև երեխայի իրավունքների ապահովման նոր մեխանիզմներ և պաշտպանության նոր ուղիներ:

Այսպես, ներկայումս նկատվում են երեխայի իրավունքների ընդլայնման և նախկինում եղած հնարավորությունների ավելի տարածական մեկնաբանման նոր տենդենցներ: Չ՞է որ երեխայի յուրաքանչյուր իրավունքը միաժամանակ օժտված է տարբեր հատկանիշներով, չափանիշներով և ֆունկցիաներով: Օրինակ՝ կրթության իրավունքը հանդես է գալիս և՛ որպես անհատի սոցիալիզացիայի և զարգացման պահանջ, և՛ որպես անհատի մշակութային զարգացում, և՛ որպես պետության գործունեություն՝ ուղղված իր քաղաքացիների կրթմանը և դաստիարակությանը: Հետևաբար, կրթությունը կարելի է մեկնաբանել և՛ որպես անձնական, և՛ որպես մշակութային, և՛ որպես սոցիալական իրավունք:

Այստեղ կարևոր ենք համարում անդրադառնալ ևս մեկ ոչ պակաս կարևոր դրույթի: Հայտնի է, որ մարդու իրավունքների համակարգում կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում կյանքի իրավունքը: Նրանով են պայմանավորված մյուս բոլոր իրավունքները: Առանց կյանքի իրավունքի մարդու մյուս իրավունքների մասին խոսքը դառնում է անառարկայական: Այս առումով կարելի է ասել, որ, թեպետ հայկական օրենսդրության մեջ ավելի շատ շոշափվում են երեխաների սոցիալ-տնտեսական իրավունքները, բայց ավելի խորը վերլուծության դեպքում կարելի է տեսնել, որ այդ իրավունքները մեծ ազդեցություն են ունենում անձնական իրավունքների, մասնավորապես՝ կյանքի իրավունքի վրա: Եթե արմատախիլ չարվի աղքատությունը (սոցիալ-տնտեսական իրավունք), ապա կյանքի իրավունքի մասին խոսելը կլինի աննպատակ: Կայուն զարգացման համատեքստում կյանքը և զարգացման առողջ պայմանները լրացվում են նաև մի շարք այլ երանգներով: Մեր օրերում մարդկության կյանքին և առողջությանը ավելի են սպառնում ահաբեկչությունները, լոկալ ռազմական կոնֆլիկտները, էկոլոգիական աղետները և անկայուն զարգացման այլ գործոնները:

Էկոլոգիական անկայուն քաղաքականության նեգատիվ հետևանքները ազգաբնակչության, առավել ևս երեխաների առողջության վրա կարելի է ապացուցել մի քանի կոնկրետ օրինակներով: Վանաձորի քիմիական գործարանի ցուցադրական շահագործման պատճառով թունավորվեցին Փամբակ, Դեբեդ գետերը, որի արդյունքում իսպառ կենդանագրկվեց Լոռվա գեղատեսիլ ձորով հոսող գետն ու վնասվեց ափամերձ բուսականությունը: Քաջարանում ու Ալավերդիում անդառնալի ավերածություններ են գործում պղնձի էկոլոգիապես չվերահսկվող արտադրությունները և ազդեցությունն ակնհայտ է ջրային, անտառաբուսական, օդային ավազանների ու ազգաբնակչության վրա: Յավայի վիճակում են գտնվում Դիլիջանի, Սևանի, Շիկահողի ազգային, պետական արգելոցները, Խոջարովի անտառը, Ստեփանավանի դենդրոպարկը:

Այսպիսով, անկայուն քաղաքականության պատճառով մարդու կյանքն ու առողջությունը վտանգվում են դեռևս մասնկույց:

Ամփոփելով երեխայի իրավունքների ոլորտում գիտական-տեսական վերլուծությունները և դիտարկելով երեխաների՝ որպես հատուկ խմբի ճանաչման ու պաշտպանության առաջխաղացման հնարավոր ուղիները՝ կարելի է կատարել հետևյալ եզրահանգումները.

- ինչպես գիտության, այնպես էլ պետության մերօրյա սահմանադրական պահանջները ստիպում են վերանայել անձի իրավական կարգավիճակի տեսական հիմքը, այդ թվում՝ նաև երեխաների իրավական կարգավիճակի առնչությամբ: Հայտնի է, որ երեխայի իրավական կարգավիճակի մասին ավանդական տեսակետը ձևավորվել է հասարակության մեջ նրանց խոցելի և անպաշտպան լինելու հենքի վրա: Պետությունը և հասարակությունը պետք է հոգ տանեն երեխաների մասին՝ առաջնորդվելով արդարության համընդհանուր սկզբունքով,

- երեխաների իրավական կարգավիճակի՝ մեր օրերում առկա գիտական-տեսական բազան համալրվում է հասարակական առաջընթացի նոր գործոնով, որտեղ երեխաների իրավունքների պաշտպանությունը դառնում է պետական քաղաքականության բաղկացուցիչ մասը և, համապատասխանաբար, մարդկային քաղաքակրթության գոյատևման ռազմավարություն: Կայուն զարգացման նպատակին, այն է՝ մարդկության պահպանմանը հասնելը անհնար կդառնա առանց երեխայի իրավունքների ըստ արժանվույն պաշտպանության:

Այսպիսով, 21-րդ դարում երեխաների պաշտպանությունը հիմնվում է ոչ միայն արդարության սկզբունքի, այլ նաև երկրագնդի վրա կյանքի պահպանման ձգտման վրա: Երեխայի իրավունք-

www.lawinstitute.am

մերի ինչպես պետական, այնպես էլ գիտական ձևավորել նոր մոտեցումներ:
մակարդակներում կարևորումը միայն կարող է հա-
ղորդել նրանց զարգացման նոր իմպուլս, նոր թափ,

¹ Տե՛ս Կայուն զարգացման տեսությունն ու պրակտիկան. Միջազգային փորձը և Հայաստանի Հանրապետության խնդիրները. Կլոր սեղանի նյութեր. Ազգային Ժողով: 29 հոկտեմբերի 2004թ., Վլադիմիր Պրյախին. գեկույց, Եր., Լուսակն, 2005, էջ 16:

² Տե՛ս Woodhead M. The Development and Direction of Childrens Law in America//Childrens Legal Rights Journal, 1997.- Vol.17.էջ 3:

³ Տե՛ս Rawls J. Theory of Justice// Oxford: University Press, 1997. էջ 52:

⁴ Տե՛ս Կայուն զարգացման սահմանադրական երաշխիքները. Ավելի մեծ ազատության պայմաններում, ՄԱԿ-ի ցլխավոր քարտուղար Քոֆի Անանի գեկույցի գործնական ամփոփում, Երևան, 2005, էջ 65:

⁵ Տե՛ս Դեն օ Դոնելլ, Երեխաների պաշտպանություն. Չեռնարկ խորհրդարանականների համար, Երևան, 2005, էջ 83:

⁶ Տե՛ս Կայուն հասարակական զարգացումը և Հայաստանը, Առաջին ազգային կոնֆերանսի նյութեր, «Հանուն հասարակության կայուն զարգացման ասոցիացիա», Եր., 1997, էջ 127:

⁷ Տե՛ս Կայուն զարգացման տեսությունն ու պրակտիկան. Միջազգային փորձը ու ՀՀ խնդիրները: Կլոր սեղանի նյութեր: ՀՀ Ազգային ժողով, 29 հոկտեմբերի 2004թ.- Ա. Առաքելյան, Շրջակա միջավայր և անվտանգություն, էջ 90:

РЕЗЮМЕ

Проблема обеспечения прав ребенка в контексте концепции устойчивого развития

В современных условиях особое внимание к правам и правовому статусу детей обусловлено проблемами глобализации и устойчивого развития. Выделившись в системе прав человека как обособленная категория и рассматриваясь в контексте устойчивого развития права ребенка получают новый импульс развития, оформляя новые подходы. Настоящая статья посвящена приданию важного значения обеспечения прав ребенка в рамках устойчивого развития, как новейшей идеологии, привилегия которой заключается в том, что она имеет тенденцию перехода к такой схеме человеческой жизнедеятельности, которая будет учитывать интересы будущих поколений при удовлетворении интересов нынешних поколений. Это положение принципиально должно быть положено в основу качества деятельности государства и его правовой системы.

Ключевые слова: обеспечение прав ребенка, концепция устойчивого развития, человеческая жизнедеятельность, уязвимая группа, детство, принцип справедливости, государственная политика.

SUMMARY

Child rights provision in the context of sustainable development conception

Nowadays the special attention to the rights of children and to their legal status is caused by the globalization and sustainable development factors.

Being singled out as a separate category of human rights system and considered in the context of sustainable development, the growth of the child's rights obtain a new impulse of progress, formulating new approaches.

This article is dedicated to ensuring the importance of the rights of children as a sustainable development. This sustainable growth is considered a modern ideology the advantage of which lies in the fact that it focuses on the transition to such a scheme of human activities, which takes into consideration not only the interests of future generations, but also meets the interests of the current generation.

The mentioned principle should become a background for the legal system of the state and for its activities.

Keywords: Ensuring child's rights, conception of sustainable development, human activity, a vulnerable group, the principle of justice, public policy.